

Mládež – generace – kultura

ALEŠ KABÁTEK

Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV,
Praha

Pojem „kultura“ je nejčastěji používán s cílem blíže určit specifické kvality skutečnosti, kterou lidé vytvářejí svou činností. Potvrzují to i snahy sociologů popsat specifické způsoby chování mladé generace a vysvětlit specifické hodnoty vyjadřující tyto způsoby chování prostřednictvím koncepce subkultury mládeže. Subkulturní studie o mládeži, které můžeme sledovat od poloviny padesátých let a které mají nejrozličnější teoreticko-metodologickou dikci, přinesli kromě dnes již překonaných axiomů, vyvrácených hypotéz a nesprávných závěrů i mnohé teoretické podněty a konkrétní empirické poznatky o historicky a sociálně určených skupinách mládeže, o jejich hodnotách a životních stylech. Pojetí subkultury mládeže se stalo ohniskem teoretických sporů o úlohu mladé generace ve společnosti nejen mezi marxistickými a nemarxistickými sociology, ale i v rámci nemarxistické sociologie mládeže v západní Evropě a USA (1).

Nejdříve se pokusíme charakterizovat některé, dle našeho soudu relevantní přístupy k otázce subkultury mládeže a teprve potom, na základě jejich zhodnocení, přistoupíme k načrtnutí koncepce, jež se nám zdá být nosnou pro dialekticky, historicky a tříděně vedenou analýzu kulturních projevů mládeže a jejich vztahu ke kultuře společnosti.

K vývoji pojetí subkultury mládeže v nemarxistické sociologii

V nemarxistické sociologii a sociální psychologii je pojem subkultura používán k zachycení specifických skupinových rysů kultury obecnějšího řádu a označuje „tu část celkové kultury společnosti, která je typická pro některou výšeč společnosti“ [Krech-Crutchfield-Ballachey 1968 : 426]. Definici subkultury zdůrazňující její svébytnost uvádí v práci věnované subkultuře adolescentní mládeže R. R. Bell: jde o „relativně koherentní systémy, které v celkovém systému naší národní kultury představují svět pro sebe. Takové subkultury vytvářejí strukturní a funkcionální zvláštnosti, které členy subkulturních skupin do jisté míry odlišují od ostatní společnosti“ [Bell 1962 : 83].

Funkcionalistické vymezení specifické kultury mládeže, které sehrálo rozhodující úlohu v nemarxistické sociologii mládeže padesátých a šedesátých let, nalézáme již v práci Talcotta Parsonse z počátku čtyřicátých let. Kulturu mládeže považoval Parsons za sociální reakci na

(1) Prameny těchto diskusí lze nalézt již v předválečném období, kdy např. vyvolala ohlas práce Margaret Meadové, jež se zabývala dospíváním (zejména dívek) na Samoi a dokazovala, že mnohé psychické a sociální problémy dospívajících příznačné pro vyspělé civilizace jsou predeterminovány kulturně a nikoli fyziologicky, jak se často soudilo. Dospívající na Samoi takové psychosomatické a sociální stavy neprožívají [Mead 1928]. Mýtus harmonických a přirozených vztahů mezi generacemi dětí a rodičů v některých jednoduchých kulturách (zvláště v tichomoří) s podtextem kritiky kultury civilizovaných USA a Evropy, se objevuje i později. Ruth Benedictová např. dokazuje, že ve vyspělých kulturách na rozdíl od jednoduchých nejsou respektovány přirozené zájmy a záliby dětí. V dětech je zde spíše spatřována příležitost k prosazení autority. V rámci výchovy a vzdělání uplatňujeme své tradiční posedlosti [Benedict 1946].

individuální zatížení sociálně dospívajícího jedince, jejíž funkcí je usnadnit přechod z dětství zabezpečeného v rodině do plné dospělosti [Parsons 1942 : 609–616]. V jiné souvislosti přisuzoval vrstevnické skupině a její subkultuře funkci specifického sociálního tlaku ke konformitě. Na nucený konformismus ve skupině nahlízel jako na existující potřebu závislosti přenesenou z rodiny na skupinu vrstevníků [Parsons 1950 : 371–384]. Specifičnost a autonomii skupinového života mládeže zdůrazňoval i v pozdějších pracích. Zastával názor, že skupina vrstevníků je vysoce imunní vůči kontrole dospělých. Její členové mají sklon k nezávislosti ve vztahu k očekávání dospělých, jsou nedůtkliví vůči kontrole, mají silné tendence ke konformitě vůči skupině a k dodržování skupinových norem, silný rys romantiky zjevný v heterosexuálním vztahu. Obdivují idoly převážně své generace [Parsons 1962 : 97–123].

Úsilí všech funkcionalisticky orientovaných sociologů mládeže se zaměřuje na hledání odpovědi na otázku, jakým způsobem subkultura mládeže napomáhá k integraci (ale také k dezintegraci) společenského systému. Subkultura mládeže je proto funkcionalisty většinou definována jako způsob řešení specifických problémů mladých lidí, jako prostředek přechodu z dětství do dospělosti (2). Z úvah funkcionalistů se v důsledku toho vytrácejí nebo se „zamlžují“ konkrétní historické podmínky a místo mladého člověka (resp. jeho rodiny) v sociálně třídní struktuře společnosti (3).

Pro rozvoj subkulturních přístupů k mladé generaci zejména v Západní Evropě je považována za významnou práce Marka Abramse [Abrams 1959]. Abramsův prakticky orientovaný výzkum britského trhu přinesl zajímavá zjištění o odlišnosti spotřebního chování mládeže a o jejich kupních možnostech. Pro podnikatele to znamenalo signál k rozvoji průmyslu zboží pro mládež a služeb pro mládež. Pro sociologické uvažování to přinášelo dostatek podkladů pro definování tzv. kultury teenagerů, která byla chápána především v souvislosti s volným časem a zbožím pro volný čas. Abrams dochází k tomu, že mezi mladými a staršími lidmi jsou sice markantní rozdíly (zvláště ve trávení volného času), ale že tyto rozdíly nezakládají relevantní konfliktní jednání. Většina mladých lidí zůstává zakotvena ve svých klíčových (a dodejme – třídně určených) institucích – v rodině, ve škole, v zaměstnání. Výsledky Abramsových výzkumů a vznik prvních poválečných, výrazně se odlišujících stylů mládeže (např. Teddy Boys ve Velké Británii) byly však některými sociology interpretovány jako důkaz existence svěbytné subkultury – světa, který nepodléhal autoritě, normám a hodnotám dospělých.

Rozvoj teorií a empirických studií různým způsobem dokládajících existenci subkultury mládeže je doprovázen kritikou těchto prací a jejich závěrů, které se týkají obecné otázky

(2) Ve čtyřicátých a padesátých letech byly jenom v USA publikovány desítky studií o kultuře mládeže, které ve svých závěrech zdůrazňovaly její význam pro utváření hodnotového systému a vzorů chování mladých lidí. Na počátku šedesátých let se pokusil shrnout, zobecnit a utřídit různé přístupy k subkultuře a kontrakultuře J. M. Yinger [Yinger 1960 : 625–635].

(3) V „nejčistší“ funkcionalistické podobě je pojetí subkultury mládeže prezentováno v práci Samuela N. Eisenstadta, který existenci subkultury mládeže spojuje se změnami v rodině. Industriální společnost oddělila děti od rodiny a vytvořila síť institucí připravujících děti na vstup do společnosti. Tyto instituce jsou pro mladé, ale nejsou jimi kontrolovány. Mládež má mocensky marginální status. Kultura mládeže zmiňuje napětí, která z toho plynou, eliminuje nejistoty a obavy mládeže. Hlavní funkcí subkultury mládeže je pak podle Eisenstadta optimalizace přechodu z dětství do dospělosti. Skupinovým vyjádřením subkultury jsou vrstevnické skupiny, jejichž významu a funkci věnuje Eisenstadt zvláštní pozornost. Naznačuje – jako ostatně mnozí jiní funkcionalisté – že skupiny vrstevníků nejsou ani tak sociálním prostředím, které utváří nové hodnoty, ale spíše prostředím utvářejícím nové způsoby integrování do společenského systému. Jakmile mladí lidé dosáhnou statusu dospělých, stává se pro ně mládežnická subkultura zbytečnou, vyrůstají z ní a akceptují tradiční hodnoty [Eisenstadt 1956].

vztahu mládeže a společnosti, místa a úlohy mládeže ve společenské struktuře a reprodukci. Například již v polovině padesátých let vyšla dnes již klasická kritická studie *The Myth of Adolescent Culture*, jednoznačně popírající existenci subkultury [Elklin-Westley 1955]. Autoři svá tvrzení opírali o empirické výzkumy mládeže žijící na předměstích a patřící do rodin středních vrstev. Závěry výzkumů vyzněly v tom smyslu, že kontinuita procesu socializace, který byl především chápán jako převzetí norem a hodnot rodičovské generace, není zásadně narušována specifickými subkulturními prvky. Pro mladé lidi měly větší význam uznávané rodinné a další autokratické normy než normy utvářené ve vrstevnických skupinách. Podle výzkumů nebyli mladí lidé ve vrstevnických skupinách donucováni k tomu, aby se chovali „nezávisle“ či zavrhovali normy dospělých. Sami zdůrazňovali přechodnost svého fungování ve vrstevnických skupinách (4).

Teorie subkultury byla podrobována kritice i v NSR. Friedeburg v polemice s Königem upozornil, že lze jen s obtížemi postihnout nějakou výrazně specifickou a samostatnou subkulturu mládeže, která musí být plná konfliktů ve vztahu ke světu dospělých. Položil si otázku: „Jak vypadají normy této domnělé subkultury a jaká je jejich společenská funkce?“ A odpověděl: „Sociální vztahy mezi dětmi a mladistvými stejného věku jsou většinou dosti volné a málo strukturované. Jejich nepřesné normy se odvolávají skoro vždy na svět dospělých“ [Friedeburg 1967 : 83–104].

Podle našeho názoru rozumné a v některých momentech marxistickou sociologií mládeže akceptovatelné stanovisko zaujal F. H. Tenbruck. Mládež chápe jako „filtr“, jímž musí nevyhnutelně procházet kultura té či oné společnosti a směřovat k historickému cíli, na němž je založena budoucnost. Na adresu těch sociologů, kteří pomocí kategorie subkultury „vydělují“ mládež z reálných společenských vztahů a struktur, poznamenává, že pokud se ve společnosti nějaká skupina od ostatních lidí odlišuje, nelze přesto tuto skupinu ze společnosti vydělovat. Proto Tenbruck neakceptuje pojem subkultura, který je příliš asociován s představou nezávislosti a samostatnosti kulturních projevů mládeže. Přichází s pojmem dílčí kultura (Teilkultur), který vyjadřuje kulturní sounáležitost různých skupin v rámci společnosti. Z hlediska koncepce generační kultury, o níž pojednáme dále, je nosná Tenbruckova výzva, aby se zájem sociologie soustředil nejen na mládež, jak se jeví v současnosti, ale spíše na to, čím zůstane trvale jako generace a co bude schopna poskytnout společnosti a kultuře [Tenbruck 1967].

Kritika subkulturních teorií poněkud ochabla koncem šedesátých let v souvislosti s protestním hnutím mládeže, které, jak se mnohým západním sociologům zdálo, potvrzovalo teorie, jež zdůrazňovaly subkultury jako výraz odmítnutí existujících společenských hodnot a norem, a nedokázaly se vyrovnat s dialektikou generační kontinuity a diskontinuity, podceňovaly třídní aspekt a konvenovaly teoriím mezigeneračního konfliktu.

Hospodářská recese v sedmdesátých letech a nově vyhrocené problémy mládeže, především nezaměstnanost, které ji výrazně sociálně třídně diferencovaly, oživily kritické hlasy vůči takto chápané subkultuře. Ve vyhraněné, tj. izolacionistické, ahistorické a netřídní podobě se pojetí subkultury zrodilo a našlo oporu za oceánem a do Evropy bylo přeneseno až v souvislosti s protestním hnutím konce šedesátých let. I tato skutečnost se podílela na tom, že v Evropě toto pojetí v sedmdesátých letech rychle odeznělo.

V šedesátých a sedmdesátých letech se v nemarxistické sociologii mládeže prosazuje tzv. „etiketizační“ teorie (labelling theory), jež vstupuje i do vysvětlení subkultury mládeže. Howard Becker [Becker 1963], který tento přístup použil patrně jako první, zdůrazňuje, že

(4) Podobně Miller a Swanson na základě empirických výzkumů v oblasti velkých amerických měst potvrzují zásadní význam rodinné výchovy, která v první řadě předurčuje hodnoty a normy jedince v závislosti na sociálně třídní pozici rodiny [Miller-Swanson 1958, 1960].

specifické (delikventní) jednání mládeže lze mimo jiné pochopit na základě analýzy interakční situace; toto jednání není často jen záležitostí mladých lidí, ale i kolemjdoucích, policie, sdělovacích prostředků atd. Akce vzbuzuje reakci: jsou-li kulturní prvky, s nimiž se mladý člověk identifikuje, označeny (možná i neprávem, v důsledku předpojatosti apod.) za delikventní, nezbyvá pak často nic jiného než této predestinaci „vyhovět“.

I když lze etiketizační teorie obvinít z jednostrannosti a rozhodně se nelze domnívat, že vysvětlují podstatné sociálně ekonomické a morální příčiny a souvislosti specifického, zvláště delikventního chování mládeže (není jistě náhodná např. souvislost růstu delikvence s růstem nezaměstnanosti mládeže v sedmdesátých a osmdesátých letech), upozorňují na důležitý fakt: delikvence může také reflektovat vztah veřejnosti a oficiálních institucí, jejich často apriorní názory, předsudky, nedůvěřivé a zaujaté postoje k mladým lidem, kteří se nějak odlišují a vymykají tradičním představám tvůrců uznávaných hodnot a norem (5). Delikventní role nejsou normální složkou společenského zrání mladých lidí z nižších tříd, ale jsou jim často vnuceny společenským systémem, který mocensky, sociálně ekonomicky a kulturně diskriminuje sociálně třídní, etnické a další skupiny společnosti, zvláště jejich mládež, která v důsledku své sociální neadaptovanosti pocituje diskriminaci nejcitlivěji. I když etiketizační teorie k takto obecně a jednoznačně formulovaným závěrům zpravidla nedospívají (analyzují spíše chování konkrétních společenských subjektů – policie, sdělovacích prostředků, soudů, sociálních pracovníků apod.), přece jen ukazují, že příčiny delikvence jsou především vně delikventů, mimo jiné v chování těch, kteří mají moc a prostředky „nálepkovat“ a tím do určité míry evokovat delikventní jednání.

Jestliže v padesátých letech se kultura mládeže či kultura teenagerů v nemarxistické sociologii vztahovala především k dělnické mládeži, resp. k mládeži z dělnické třídy, v šedesátých letech se situace mění. Historicky a sociálně ekonomicky dané posuny těžiště iniciativy v utváření zjevných a typických projevů kultury mládeže – od mládeže dělnické třídy k mládeži středních vrstev v průběhu padesátých a šedesátých let – a vyústění těchto posunů v protestní hnutí na sklonku šedesátých let, byly často západními sociology nesprávně interpretovány jako ztráta revolučnosti dělnické třídy (resp. mládeže dělnické třídy), a naopak jako růst revolučnosti inteligence (resp. studentské mládeže).

V sedmdesátých a osmdesátých letech však mnozí nemarxističtí nebo marxismu jen blízcí sociologové mládeže [Resistance 1976; European 1988 aj.] upozornili na významné, v podstatě sociálně ekonomické souvislosti tohoto „přesunu“, a tak zpochybnili tvrzení, která byla koncem šedesátých let téměř obecně přijímána. Poukázali na skutečnost, že „studenti jsou více formálně organizováni než ostatní mládež, mají své svazy, časopisy, reprezentace. Školy poskytují bezprostřední cíl pro studentskou politiku. Studenti jsou zpravidla starší a zkušenější než skupiny dělnické mládeže, mají lepší předpoklady se vyjadřovat“ [Frith 1984 : 15–16], jsou relativně méně závislí na sociálně ekonomické a politické situaci svých tříd a vrstev.

(5) M. Iljinskij popisuje situaci v Moskvě koncem sedmdesátých let, která by mohla sloužit jako ilustrace k etiketizačním teoriím. Uvádí, že v důsledku růstu hnutí fotbalových fanoušků a s tím logicky spjatých občasných problémů, „přijal Městský výkonný výbor v Moskvě zvláštní usnesení, podle něhož bylo na stadiónech zakázáno křičet, fanouškové se nesměli shromažďovat v ulicích atd. Text usnesení byl nahrán na pásku, která byla přehrávána před každým zápasem. Výsledek: předvedení mnoha mladých fanoušků na milici“. M. Iljinskij však na rozdíl od zastánců etiketizační teorie nehledá jádro problému v postoji mocenských orgánů, ale v problému obecnějšího řádu a uzavírá: „Je na čase, abychom pochopili, že touha po samostatnosti při seberealizaci a získávání vlastní pozice je mládeži objektivně vlastní. A jestliže jí neposkytneme potřebné společenské formy, objeví se náhražky. Doplatí na to všichni: samotní mladí lidé, jejich vychovatelé i společnost“ [Iljinskij 1987 : 71].

Různé sociálně třídní skupiny mládeže mají v různých historických obdobích odlišné způsoby a možnosti formování a prezentace svých kulturních znaků a nelze je mechanicky srovnávat a vyvozovat z toho závěry o míře jejich iniciativy, revolučnosti apod. I když například hippies z konce šedesátých let se „zrodili“ na ulicích i na univerzitách a způsob jejich protestu byl v mnohém podobný (odmítání oficiálních institucí, války a násilí, pohrdání konzumními hodnotami, kritický postoj k vykořisťování a odcizení práce, užívání drog, zalíbení v hrách, svobodná láska, život v komunách apod.), přece jen hippies z řad dělnické mládeže a hippies ze středních vrstev se výrazně odlišovali přinejmenším motivy a cíli svého protestu.

Rozmanitost kulturního sebevyjádření jednotlivých skupin mládeže však nevylučuje vzájemné ovlivňování a tím do jisté míry jak sjednocování, tak i vyhraňování. Historické okolnosti koncem šedesátých let navodily situaci, kdy „dělnická mládež a stejně tak mládež ze středních vrstev cítily odpor k pokusům dát ze sebe udělat dobře regulovatelné producenty a normální konzumenty“ [Frith 1984 : 16].

Jiné historické okolnosti v sedmdesátých letech (hospodářská recese) navodily novou situaci – erozi vratké mezitřídní solidarity mládeže. Rychlý spád událostí na konci šedesátých let a v první polovině sedmdesátých let prokázal, že každá doba a každá společenská třída či vrstva má své problémy, možnosti a meze, které se nutně – i když často velmi složitě – odrážejí v kultuře různých skupin mládeže, v tom, jaký má tato kultura význam, formu a obsah.

Nemarxistická sociologie mládeže se v důsledku toho od poloviny sedmdesátých let přestává užce orientovat na proces utváření specifických hodnot a norem uvnitř skupin mladých vrstevníků a na jejich vztah k tzv. „normálním“ či „nedevariantním“ hodnotám a normám společnosti. Například autoři *Resistance Through Rituals* dokazují, že symboly subkultur mládeže nejsou ani tak výrazem rezistence adolescentů vůči rodičům, způsobem konfrontace s jejich hodnotami, ale mnohem více jsou konfrontací, která má třídní charakter, představuje odmítnutí dominantních hodnot středních tříd, ale jsou i výrazem identifikace s vlastní, tj. především dělnickou třídou, z níž se v padesátých letech rekrutovala většina „teds“, v šedesátých letech „mods“ a „hippies“ a v sedmdesátých letech punkerů, skinheads nebo rockerů. Použití třídní optiky v nahlížení smyslu, významu, forem a i obsahů subkultur mládeže bylo bezpochyby mimořádně důležitým stupněm vývoje západní sociologie mládeže. Na druhé straně je faktem, že se zcela nepodařilo (a ani to nebylo mnohými autory zamýšleno) spojit třídní přístup s přístupem dialekticko-materialistickým. Konkrétně například *Resistance Through Rituals* posouvá jádro problému subkultur, příčin a smyslu jejich existence do ideologické roviny: „Podává historii britských skupin mládeže nikoli v kontextu materiálních podmínek, příležitosti v zaměstnání, možností vzdělání atp., ale v kontextu idejí o mládeži, jejím volném čase a stylu“ [Frith 1984 : 43].

Popisování třídních aspektů subkultur a zdůrazňování třídní determinace specifického chování mládeže nemůže přispět k vysvětlení příčin a důsledků sledovaných jevů, pokud za podstatnou je považována změna idejí, pokud je subkultura chápána jako prostředek řešení ideologických rozporů, konkrétně například rozporů mezi tradičním puritánstvím dělnické třídy a její údajně novou ideologií konzumního způsobu života [Cohen 1972]. Třídní optika tak pozbývá svou explikační funkci, neboť má ve své podstatě idealistický charakter.

Zdá se, že nová vlna subkulturní teorie (zvláště ve Velké Británii), nejednou označovaná za marxistickou (6), poněkud přecenila fenomén rezistence, který bezesporu v chování různých

(6) V *Resistance Through Rituals* se sami někteří autoři k marxistickému odkazu přihlašují, ale tato publikace je označována za marxistickou především liberálními a konzervativními kritiky. David Marsland kritizuje autory práce pro jejich přesvědčení, že pojem *mládež* nemá explikační funkci, že vysvětlení subkulturních jevů spočívá v analýze třídní pozice mladých lidí a v její projekci do jejich

skupin mládeže je, a přeeenila i třídní charakter této rezistence, který je v ní rovněž obsažen. V reálném chování mládeže se propojují specifické třídní i specifické generační momenty. Určitou subkulturu či styl mládeže nelze patrně hlouběji osvětlit jen na základě třídní příslušnosti, akceptace či odmítnutí třídních hodnot, ani jen na základě příslušnosti k určité generaci. V reprodukčním pojetí získává obsah „třídního“ svou specifickou generační podobu, a naopak obsah „generačního“ je diverzifikován a determinován třídní strukturou. Subkultura pak nemůže být pouze vyjádřením specifických a relativně homogenních zájmů mladé generace, její snahy o odlišení se od světa dospělých a o samostatnost; „světem pro sebe“, jak vyplývalo z prací Bellových [Bell 1962], či pouze rituálním vyjádřením třídního odporu nebo „magickým“ vyjádřením ideologických třídních rozporů, jak plyne z *Resistance Through Rituals* a citované Cohenovy studie.

Kdybychom vše „subkulturní“, resp. specifické v chování mladých lidí považovali za výraz třídního postoje nebo reflexi třídních rozporů, těžko bychom dokázali pochopit a vysvětlit příslušnost mladých lidí ze stejných sociálních tříd k různým „subkulturním“ skupinám, ale i „subkulturní“ odlišnosti mezi rodiči a dětmi v rámci rodin, jejichž členové nutně reflektují v zásadě shodnou třídní pozici ve společenských (především výrobních) vztazích. Jestliže kultury mládeže jsou podle některých současných západních sociologů mládeže nepřímou výzvou hegemonii [Hebdige 1979], jsou současně také – jak dokládají jiní – [Frith 1984] stejně nepřímou formou akceptace hodnot a norem dané třídy a společnosti. Pokrokově orientovaní nemarxističtí sociologové mládeže se tak osvojením třídní optiky a dialektiky kontinuity a diskontinuity aplikované na generace v řadě důležitých momentů setkávají s marxistickým pojetím mládeže a její kultury.

K diskusi o subkultuře mládeže v marxistické sociologii

V marxistické sociologii se diskutuje o teoriích subkultury i o samotném užití tohoto pojmu od poloviny šedesátých let. Tato diskuse je jednoznačná v odmítnutí netřídního a ahistorického pojetí subkultury zvláště v pracích funkcionalistů. Odráží však i rozpaky a odlišná stanoviska. Někteří sociologové v socialistických zemích pojem subkultury de facto odmítli.

Rezervované, spíše implicitní stanovisko k použití pojmu subkultura a k některým závěrům, které plynou ze subkulturních teorií, zaujímal v sedmdesátých letech například I. S. Kon. Uvažoval-li sám o kulturní specifice mládeže, důsledně připomínal význam její historické a třídní určenosti [Kon 1971].

A. Jurovský došel k závěru, že chápeme-li vývoj jako kontinuální proces, jehož jedním článkem je názorová a postojová struktura světa dospělých, fungující jako norma, pak v některých oblastech (především v oblasti etiky) se adolescenti s těmito normami vyrovnávají velmi záhy. Jurovský tak dokazoval, že mezi světem dospělých a světem mládeže neexistují zásadní rozdíly a protiklady, že tyto světy nestojí proti sobě [Jurovský 1974].

Dodejme k tomu, že mezi těmito „světy“ existuje dialektický vztah, vzájemně se ovlivňují, vzájemně jsou příčinou i důsledkem svých změn v procesu společenské reprodukce. Uznejme

chování. Marsland jednostranně zdůrazňuje společné problémy a potřeby mladých lidí, dané ontogene-
ticky, a údajně evidentní vědomí odlišnosti od starších věkových skupin. Třídní faktor přímo neodmítá,
ale degraduje jej tvrzením, že je jen jedním z řady potencionálních vlivů, které se v různé míře uplatňují
v různých situacích vývoje mladého člověka [Marsland 1978]. Tato kritika „zprava“ je podle našeho
soudu logickým důsledkem nedůsledností, jichž se levicově orientovaní autoři *Resistance Through
Rituals* dopustili zejména v historicko-materialistickém zakotvení presentované koncepce subkultury
a v dialektice třídních a generačních (tj. specifických a obecných) znaků mládeže.

však determinující úlohu „světa“ dospělých, neboť v něm se více odráží nejen generační, ale vlastně celá historická zkušenost třídy, společnosti, lidstva.

Proti teoretickým konstrukcím subkultury, které ignorují společenskou (historickou a sociálně třídní) determinaci kulturních projevů mládeže, se postavili autoři rozsáhlé výzkumné práce, která se koncem sedmdesátých let zabývala dynamikou rozvoje způsobu života československé mládeže [Suchý 1977 : 89]. Autoři uvádějí, že „pokusy separovat ze způsobu života mládeže zvláštní kulturu mládeže jako soustavu životních potřeb, cílů a hodnot zásadně odlišných od celospolečenských, vyúsťují do závěrů, které mládež zavádějí na cestu kulturní izolace a komplikují její vstup do života“. Současně autoři nepopírají specifické rysy (resp. způsoby života) mládeže. Odlišnosti vidí ve dvou směrech : „Na jedné straně nedovoluje nezralá osobnost mladého člověka obsáhnout v životním procesu stejnou šíři životních projevů jako osobnost dospělého a jeho způsob života se proto utváří jako obsahově chudší. Na druhé straně čerpá však život mladého člověka právě ze zúženého životního horizontu energii pro důležitou selekci a inovační modifikaci životních vzorů a hodnot, které způsobují, že se způsob života mladistvých rozvíjí mnohem dynamičtěji než způsob života dospělých“ [Suchý 1977 : 90].

V zásadě lze s tímto kritickým názorem na subkulturní teorie souhlasit, domníváme se však, že některé citované argumenty vyžadují upřesnění. Jsme toho názoru, že závěry subkulturních teorií, na něž se vztahuje uvedená inkriminace, ani tak nezavádějí mládež na „cestu kulturní izolace“, neboť ta je možná spíše jen v teoretické konstrukci některých subkulturních teoretiků než ve společenské praxi, ani tyto závěry nemusí vést „ke komplikování vstupu mládeže do života“ (subkultura může být i pohodlnou cestou k akceptaci maloměstských hodnot), ale spíše mohou ve svých praktických důsledcích omezovat společenskou angažovanost mládeže, odvádět ji (a další skupiny) od reálných palčivých společenských problémů a oslabovat intervenci mládeže do rozhodujících (sociálně třídních) celospolečenských procesů. Odlišnosti způsobu života mládeže a dospělých podle našeho soudu nepramení ani tak z toho, že způsob života mládeže je ve srovnání s dospělými „obsahově chudší“ (což podle autorů uvedené studie umožňuje i inovační modifikaci hodnot), ale z historicky odlišné zkušenosti každé nové generace (sociálně historický faktor) a ze specifík daného ontogenetického stupně (mentální biologický faktor) (7).

K pochopení odlišnosti kultury mladé generace nesporně přispívá i poznatek, který autoři uvádějí na jiném místě práce : „Ke specifikám struktury potřeb mládeže nepochybně patří také to, že potřeby sebevyjádření, sebepoznání a seberealizace zaujímají v hierarchii potřeb přední místo“ [Suchý 1977 : 78–79].

V druhé polovině osmdesátých let prochází většina socialistických zemí kvalitativně novou etapou vývoje. Nové společenské skutečnosti, možnosti i požadavky mění mnohé tradiční názory a hodnoty, což ve svých důsledcích mimo jiné umožňuje vyšší míru diferenciaci nové generace jak ve vztahu k ostatním generacím, tak v jejím rámci. Celospolečenské změny a s nimi související růst odlišnosti mládeže jako celku i růst různorodosti skupin mládeže vedly k tomu, že se stále častěji v marxistické (zejména sovětské) sociologii mládeže střetáváme s pojmem subkultura mládeže. I. S. Kon například píše, že jsme si o tématu subkultury zvykli uvažovat „hlavně na základě problémů v zahraničí – zdaleky prý je lépe vidět. Ano, a je to klidnější. Někteří autoři dokonce samotný termín subkultury mládeže prohlašovali za

(7) Teze o relativní chudobě životního způsobu mládeže (ve srovnání s životním způsobem dospělých) by mohla vést k nepřesnému a mechanickému závěru, že proces společenského zrání člověka je procesem rozšiřování (bohatnutí) životních aktivit. Je tomu tak jen do jisté míry, neboť současně s mládím člověk nutně opouští řadu aktivit, které jsou příznačné jen pro mládí. Označení životního způsobu mládeže jako „obsahově chudšího“ ve srovnání se životním způsobem dospělých nepovažujeme za přesné.

buržoazní. A to je ještě klidnější“ [Kon 1987 : 71]. Kon velmi výstižně naznačuje, v čem je podstata věci, když na adresu neformálních skupin mládeže, jež hledají sobě a době vlastní způsob vyjádření, poznamenává: „My starší o nich nechceme vědět, uznat je. A v tom se skrývá nebezpečí pro obě strany“.

I mnozí ze sociologů mládeže v socialistických zemích, kteří dosud rezervují termín subkultura spíše pro způsoby chování (styly) západní mládeže – jako například V. I. Čuprov – zdůrazňují, že chápání sociálního rozvoje mládeže v podmínkách sociálně ekonomického urychlení „zahrnuje v širokém smyslu ty změny u mladé generace, které se týkají přechodu z jednoho kvalitativního stavu v druhý... Nejdůležitější integrační charakteristikou přeměn tohoto kvalitativního stavu je životní způsob mládeže. Životní způsob, představující způsoby vlastní organizaci činnosti mladých lidí, odráží jak obecné, tak i specifické procesy probíhající v prostředí mládeže. V tomto smyslu můžeme zcela právem hovořit o specifice stylu života mládeže jako charakteristice určující etapy jejího sociálního rozvoje“ [Čuprov 1987 : 28].

Vývoj v Sovětském svazu a v některých dalších socialistických zemích ve druhé polovině osmdesátých let vytváří předpoklady pro výraznější a rozmanitější sebevyjádření mladé generace, ale i pro vnímavější reflexi mládeže a jejich hodnot a aktivit společenskými vědami. Je přirozené, že narůstající rozmanitost aktivit mládeže se neprojevuje jen v rámci uspokojování „rozvojových“ potřeb člověka (vzdělávání, společenská angažovanost atd.). Do jisté míry souhlasíme s tím, že v projevech mládeže je kromě pozitivních rysů patrná – řečeno slovy I. V. Čuprova – i „chorobná samolibost“, že mnohé kulturní orientace a aktivity mládeže v socialistických zemích jsou „napodobováním západní subkultury mládeže“, což může mít i vážné ideologické důsledky, a že „některé aktivity neformálních skupin mládeže jsou asociální“. Překvapivé a těžko přijatelné jsou však argumenty typu: „K devíti právním deliktům z každých deseti, kterých se dopouští mládež, dochází v neformálních skupinách“ [Čuprov 1987 : 73]. Relevance takových zjištění pro poznání a hodnocení neformálních skupin či subkultur mládeže je více než sporná.

I. M. Iljinskij dává vzrůstající různorodost zájmů a požadavků mladých lidí a početní růst neformálních skupin a subkultur mládeže do souvislosti jak se zvyšováním vzdělanosti, informovanosti a blahobytu mládeže, tak s dosavadní „neschopností existujících organizací tyto požadavky a zájmy uspokojit. Růst neformálních sdružení mládeže je v mnohém reakcí na formálnost v činnosti Komsomolu, na nesoulad metod této činnosti s duchem času, úrovní intelektuálního a kulturního rozvoje mladých lidí“ [Iljinskij 1987 : 69].

S pojmy kultury mládeže, subkultury mládeže a kontrakultury se setkáváme v zásadní stati, kterou nedávno publikoval časopis *Istorija SSSR* [Bestužev-Lada 1988]. Autor souhlasí s názorem, který byl mimo jiné formulován i na XX. sjezdu VLKSM, že „přeorganizovanost“, formalismus a byrokratismus v mládežnické organizaci vedly k nárůstu neformálních skupin (organizací) mládeže, k utvoření mnoha kontrakultur mládeže. Připomíná však, že „obecně vzato neformální skupiny byly i dříve; existovaly i mládežnické subkultury (specifické druhy celkové kultury). Ale pouze v podmínkách masového přechodu od tradičního vesnického k současnému městskému způsobu života, v rámci přeměny demokratického centralismu v byrokratický, mohly neformální skupiny a subkultury získat rozměr a charakter aktuálního sociálního problému“ [Bestužev-Lada 1988 : 37–38].

Bestužev-Lada podporuje iniciativy, které dávají vzniknout různým zájmovým klubům, sdružením, kroužkům apod., neboť v tom mimo jiné spatřuje reálnou možnost rozvinout kulturu mládeže, která se bude moci postavit kontrakultuře a zatlačit ji. Význam existence a rozvoje těchto zájmových klubů a sdružení vidí i v utvoření prostoru pro mezigenerační dialog a pro překonání nedorozumění a odcizení mezi mladými a staršími generacemi. Za podstatný prvek v činnosti zájmových klubů považuje kontakt „otců a dětí“. Autor se

domnívá, že v souvislosti s přechodem od tradičního „vesnického“ způsobu života k nynějšímu „městskému“ se kontakt mezi dětmi a rodiči výrazně snížil (8). „Dříve představitelé různých pokolení žili a pracovali společně a tento pro lidskou společnost přirozený stav zabezpečil jednotu a návaznost generací. Při přechodu na současný městský způsob života jsme dali dorůstající pokolení do péče profesionálních vychovatelů, začali jsme svým dětem odpočítávat minuty společně stráveného času a v důsledku toho povážlivě narůstá rozpor generací s dalekosáhlými důsledky“ [Bestužev-Lada 1988 : 36].

I. Bestužev-Lada nevyzývá k návratu do „idylické“ minulosti. Šanci vidí v aktivizaci lidí (a zde se zdá, že má na mysli především rodičovskou generaci) ve volném čase, při realizaci zájmů, při organizování volného času dětí a mládeže. Slibuje si od toho možnost neztratit kontakt rodičů s dětmi a vytvořit „mosty“ spojující kultury mládeže s celkovou kulturou, „mosty“, které by umožnily lépe zakomponovat subkulturní prvky do kultury společnosti.

Sympatické, ale přece poněkud platonické závěry I. Bestuževa-Lady, provokují řadu otázek: je hlavní příčinou rozporů a nepochopení mezi generacemi žalostně ubývajících množství kontaktů mezi rodiči a dětmi? Došlo vůbec k podstatnému zredukování těchto kontaktů? Je existence rozporů mezi generacemi důsledkem přechodu z tradičního „vesnického“ životního způsobu na dnešní převážně „městský“ způsob života?

Předpoklad výrazného snížení kontaktů mezi rodiči a dětmi, na němž autor postavil své tvrzení, je sporný. Pravdou je, že v minulosti mnohem více času trávili rodiče s dětmi ve stejném prostoru (v obydlí, v dílně, na poli, na zábavách apod.). Rozpad rodiny jako hospodářsko-produkční jednotky jistě přivodil zásadní změnu. Musíme si však položit otázku, zda prostorová blízkost rodičů a dětí také znamenala vysokou frekvenci a intenzitu mezigeneračních kontaktů. Etnografické a historické práce přinášejí důkazy o tom, že přes prostorovou blízkost nebyly kontakty rodičů a dětí (zvláště pokud jde o kontakty dětí a otců) příliš bohaté a že na rozdíl od současnosti se zachovával mezi rodiči a dětmi značný sociálně emocionální odstup [Holeček 1928]. Je nesporné, že dnes, kdy rodiče tráví větší část pracovního dne mimo dosah dětí, se kontakt s dětmi soustřeďuje do kratších časových úseků ve všedních dnech, do víkendů, dovolených apod. Charakter těchto kontaktů je sociálně diferencovaný a především v důsledku práce mimo zaměstnání (což platí pro matky, ale i otce) často výrazně limitovaný [Vybrané 1988].

Přesto se domníváme, že celkově kontaktů mezi generací rodičů a dětí nebylo. Od původní jednoduchosti, omezenosti a určenosti vztahů v minulosti společnost přešla k mnohostrannějšímu, sociálně bohatšímu způsobu mezigeneračních kontaktů, který nabízí širší volbu vztahů a komunikačních médií (9). Kontakty mezi dětmi a rodiči získaly novou kvalitu. Soudíme proto, že srovnání minulosti a současnosti je v tomto směru zajímavé, ale nelze na základě

(8) Použití pojmů „městský“ a „vesnický“ způsob života má patrně v kontextu sociálních, ekonomických a kulturních proměn, kterými prošla v posledních sto letech společnost žijící na dnešním území SSSR – svůj specifický význam. Je zřejmé, že tyto pojmy mají v uvedené práci spíše ilustrativní než explikační funkci, neboť postihují jevovou (kulturní) stránku revolučních proměn ekonomických, sociálních a politických vztahů v Rusku, resp. v SSSR. V hospodářsky vyspělých zemích střední a západní Evropy se teritoriální fenomén („město“, „vesnice“) neprojevoval tak výrazně, a proto užívané etapy vývoje životního způsobu akcentují i ve svých názvech charakteristické změny výrobních sil a vztahů.

(9) Naše i zahraniční výzkumy [Vybrané 1988; Youniss-Smollar 1985 aj.] potvrzují, že nejvýznamnější roli v komunikačním poli mladých lidí sehrávají rodiče (především matky). Generačně homogenní kontakty dominují jen v některých oblastech (komunikace o problematice intimních vztahů, o realizaci zájmů a zálib apod.). Význam ostatních osob a skupin (učitelé, vedoucí, spolupracovníci atd.) je podstatně slabší. Samostatným problémem je syčení komunikačního pole mladých lidí prostřednictvím (zvláště interaktivních) informačních systémů. Rozvoj těchto systémů může vést ke snížení rozsahu bezprostředních kontaktů rodičů a dětí. současně však nabízí intergenerační komunikační bázi.

hypertrofizace určitých kvantitativních stránek vyvozovat tak závažné závěry, k nimž dospěl Bestužev-Lada.

I když nemáme dostatek empirických dat pro historickou komparaci, domníváme se dále, že mezigenerační rozpory nejsou dány mírou mezigeneračních kontaktů. Nelze popřít, že existuje jisté optimum frekvence a intenzity těchto kontaktů, respektive optimální poměr mezi generačně heterogenními a generačně homogenními vztahy, který je však proměnlivý v závislosti na stupni vývoje společnosti, skupiny mládeže i konkrétního individua. Na obě strany od tohoto optima (směrem k absenci vztahů i směrem k jejich přesycenosti) vzrůstá předpoklad vzájemného neporozumění generací.

I v oněch dobách, kdy většina společnosti žila archaickým „vesnickým“ způsobem a mezi dětmi a rodiči vznikaly kontakty v pracovní i relaxační části dne, mohlo docházet a také – jak svědčí dobová beletrie – docházelo k mezigeneračním rozporům i konfliktům, které byly v té době o to významnější, o co méně bylo možností „úniku“ z relativně omezené a uzavřené sítě vztahů v rodině a vesnici. Možná však, že právě tato skutečnost, ze které vyplýval vysoký stupeň vzájemné závislosti konkrétních jedinců a obtížnost zaměnitelnosti vztahů, byla příčinou odlišného charakteru rozporů a konfliktů mezi staršími a mladými, rodiči a dětmi ve srovnání se současností.

Obecnější příčinou narůstání mezigeneračních rozporů jsou historické změny ve společnosti a dynamice těchto změn, které se nejcitlivěji odrážejí v procesu utváření myšlení a jednání mládeže a dávají vzniknout novým specifickým prvkům, jež mládež charakterizují (10).

Předchozí neúplný přehled různých názorů na subkulturu mládeže v socialistických zemích lze uzavřít zjištěním, že většina marxistických sociologů mládeže již explicitně neodmítá pojem subkultury, pokud je chápán historicky, třídě, jako určitý (třídě a historicky determinovaný) aspekt kultury socialistické společnosti. Nové společenské podmínky v socialistických zemích totiž mimo jiné vytvářejí širší prostor pro konstituování skupin mládeže, které se vyznačují specifickými životními orientacemi, vzory, hodnotami a styly, jež posléze mohou ve vztahu k těmto novým podmínkám působit jako katalyzátor inovací.

Společenská, zejména výchovná praxe si klade otázku, jak na tyto skutečnosti reagovat. Doba, kdy je bylo možno ignorovat nebo „řešit“ více či méně represivními opatřeními, je minulostí, nemá-li dojít k dalšímu prohlubování formalismu, apatie a dvojí morálky mládeže, která je důsledkem stále větší akceptace a reprodukce existujících dvou sfér společenského života – oficiální a tzv. „druhé“, jež nedostatky oficiální sféry kompenzuje, ale současně i paralyzuje její rozvoj.

Jakou odpověď na položenou otázku dává současná marxistická sociologie mládeže? Narůstání specifických neformálních kulturních aktivit mládeže v socialistických zemích je složitým procesem. Lze v něm spatřovat příslib žádoucích změn celkové kultury společnosti, ale i prvky, které se dostávají do rozporu s celospolečenskými zájmy. Společenská přestavba, intenzifikace sociálně ekonomického rozvoje, demokratizace společenského života a další proklamované úkoly a cíle jsou nemyslitelné bez mládeže. Mládež osmdesátých let se však nemůže angažovat tak jako generace, které prožily své mládí v padesátých, šedesátých či sedmdesátých letech. Proto je nezbytné vše nové, co vzniká, otevřít mládeži tak, aby do onoho nového mohla vnést nejen svoje síly a schopnosti, ale i své vlastní představy, pocity, hodnoty, svou kulturu, která se jedinečně tak (odhlédneme-li od její delikventní složky) může stát dynamizujícím a inovujícím prvkem započatých společenských proměn.

Jsou s tím spjata i rizika, ale mnohem větším rizikem by bylo pokoušet se reglementovat či

(10) Toto tvrzení není v rozporu s jině prezentovaným zjištěním tendence ke sblížování některých prvků charakterizujících mládež a dospělé. V současnosti jsme svědky obousměrného dialektického procesu sblížování a současně vyhraňování generací [Sak-Kabátek 1985].

autoritativně vymezovat kulturu mládeže. Takový přístup imanentně obsahuje prvek odcizení přestavby mladým lidem podobně, jako již v minulosti byly u mnohých navozeny pocity odcizení v práci a ve společensko-politické aktivitě. Znamenalo by to další reorientaci potenciálu a seberealizace mladých lidí do oblastí, v nichž je aktivita mládeže – z hlediska celospolečenských potřeb – málo efektivní, málo produktivní, nebo se dokonce dostává do rozporu se společenskými zájmy a normami.

Diskuse marxistických sociologů mládeže z posledních let, které se explicitně či jen implicitně dotýkající problémů subkultury mládeže, se shodují v názoru, že doba si vyžaduje akcentovat roli mládeže jako důležitého subjektu proměn kultury socialistické společnosti. „Kvalitativně nová důvěra k mládeži se musí projevovat ve velké trpělivosti k jejímu způsobu života – myšlení, jazyku, manýrám, oblékání, hudbě a dalším zájmům. Je čas, aby se starší generace naučila mládež poslouchat, metodu poučování a kázání nahradit metodou přesvědčování, halasný monolog – klidným, seriózním dialogem“ [Iljinskij 1987 : 69].

Ke koncepci výzkumu generační kultury

Porozumět mládeži, její kultuře a navázat s ní seriózní dialog, lze těžko, pokud chybí hlubší znalost a kvalifikovaná hodnocení jejích specifických kulturních projevů. Samotný počet článků v populárním tisku, filmových a televizních scénářů, beletristických děl apod., které pojednávají o kultuře, subkultuře i kontrakultuře mládeže v československých podmínkách (počítaje punky, rockery, novoromantiky, přes fotbalové nebo počítačové fanoušky a konče mladými lidmi, kteří jsou závislí na drogách) a počet obdobně tematicky zaměřených publikací odborného, tj. sociologického, pedagogického, uměnovědného a jiného charakteru, nás dovádí k těmto závěrům: za prvé, orientace na specifické kulturní projevy mládeže je velmi slabá, a za druhé, v celkové produkci nalezneme jen několik odborných titulů, které se danou problematikou zabývají hlouběji, přinášejí teoretické analýzy, interpretují empirická data výzkumů apod. (11).

Lze říci, že zpracování teoretických otázek specifických kulturních projevů mládeže a jejich souvztažností ke kultuře společnosti, stejně jako systematický empirický výzkum této problematiky je teprve před námi. Chybí pojmový aparát, o metodicko-technických nástrojích ani nemluvě. Naznačme proto alespoň konceptuální rámec, v němž by se mohly další práce – s využitím modelu společenského zrání mládeže v konkrétní generaci (12) – pohybovat.

Nejdříve několik poznámek k pojmu subkultura. Domníváme se, že pojem subkultura je plně oprávněný například pro označení etnických skupin, které žijí v prostředí s jinou kulturní tradicí, s jinými kulturními vzorci. V takovém pojetí má termín subkultura přesně vymezený obsah, smysl, lze jej poměrně snadno operacionalizovat a lze s jeho pomocí sledovat sociální funkce, příčiny a důsledky procesů diferenciací uvnitř skupiny i sblížování s kulturou, v níž příslušná etnická skupina žije. Subkultura se v tomto případě utváří jako komunikační forma mezi různými kulturními elementy, komplexy a vzory, jako adaptační báze, jako prostředek zabraňující vzniku sociální anomie, která je příznačná pro izolované jedince ocitající se v novém, neznámém kulturním prostředí.

(11) V bibliografii prací o dětech a mládeži (knižní a časopisecká produkce v ČSSR v roce 1983), kterou zpracovala a vydala Mladá fronta, nalezneme více než tisíc odkazů na literaturu o mládeži (excerpce veškeré knižní produkce a 45 odborných a populárních časopisů). V tomto počtu je však jen 11 článků (žádná knižní publikace), které se alespoň dílčím způsobem zabývají kulturou mládeže. V posledních letech je zřejmě situace příznivější (bibliografie nejsou zpracovávány a tak nelze uvést přesné údaje), ale rozhodně dané téma nepatří k frekventovaným.

(12) Blíže viz [Kabátek-Sak 1989].

Je zřejmé, že toto pojetí není aplikovatelné na mládež a její kulturu. Vztah kultury mládeže a kultury dospělé společnosti nebyl a není v žádné společnosti vztahem různých kulturních vzorců, ale pouze vztahem více či méně historicky posunutých, a tudíž objektivně pozměněných a subjektivně odlišně vnímaných a vyjadřovaných hodnot a norem v rámci jediného, i když vnitřně strukturovaného, kontinuálně se vyvíjejícího kulturního vzorce.

Druhá námutka vůči pojmu subkultura je čistě terminologická a vlastně ji již před lety vyjádřil J. Wiatr, když položil otázku, zda má tento pojem smysl, neboť vlastně skoro každou kulturu můžeme chápat jako subkulturu k nějaké širší kultuře. „Chápeme-li kulturu široce jako objektivizovaný produkt jisté pospolitosti, pak je pro nás termín subkultura zbytečný“ [Wiatr 1968 : 28].

Nabízí se tedy jednodušší pojem kultura mládeže. Budeme-li však analyzovat kulturu současné vyspělé společnosti a pokusíme-li se o postžení jejích základních vrstev či dimenzí, zjistíme, že kultura společnosti se skládá z dimenze: a) všelidské; b) třídní; c) národní; d) generační; e) z dalších dimenzí, jež reflektují zvláštnosti dané pohlavím, profesí, vzděláním, teritoriem apod. Tyto dimenze se v sociální realitě vzájemně složitě ovlivňují, prolínají, překrývají s tím, že vždy vyšší úroveň v naznačené hierarchii čtyř prvních dimenzí více či méně určuje základní rysy úrovní nižších. Čisté podoby těchto dimenzí jsou výsledkem abstrakce a generalizace. Pozorujeme-li určitou historicky vytvořenou kulturu prizmatem jen jedné z uvedených dimenzí, je nezbytné si uvědomovat intervenci dalších, především „vyšších“ dimenzí.

Hierarchizujeme-li různé strukturní dimenze kultury, zjišťujeme, že kultura mládeže je pouze specifikací obecnějšího pojmu generační kultura. Domníváme se však, že o generační kultuře je možno mluvit především v souvislosti se sociálním věkem mládeže. Jsou pro to nejméně dva důvody.

První důvod: v mládí se generační kultura utváří a mladá generace si ji s sebou nese do dospělosti. Soudíme totiž, že funkcionalistická představa o tom, že kultura mládeže splní v mládí svou roli „převodního mechanismu“, že vyřeší specifické sociální problémy mládeže a odumře s tím, jak na její místo nastoupí hodnoty, normy a role kultury dospělých, je nesprávná (13). Různé jevové podoby kultury, které si generace utváří v době mládí, v dospělosti skutečně mizí, ale podstatné kulturní znaky z mládí zůstávají zakódovány v generaci po celou dobu její existence, i když jsou obvykle v dospělosti modifikovány a zastíněny novými sociálními rolemi. Tyto generační kulturní znaky se mnohdy projevují až s odstupem času, kdy se daná generace stane dominantní v rozhodujících kulturních strukturách a procesech. Teprve čas tak vlastně ukáže, co ze specifických prvků generační kultury je schopno se prosadit jako inovující faktor historické kulturní kontinuity dané společnosti (14).

(13) Tyto představy nepatří v nemarxistické sociologii minulosti a nesdílejí je jen autoři, kteří se explicitně hlásí k funkcionalismu. Objevují se i v reprezentativních sociologických publikacích sedmdesátých a osmdesátých let, např. [Nobbs-Hins-Flemming 1975].

(14) Je např. zřejmé, že kultura generace, která u nás sociálně vyvrála v padesátých letech, se v průběhu šedesátých let – kdy tato generace zaujala významné společenské pozice – velmi výrazně proměnila. Do značné míry se zřekla rysů jednostrannosti, napodobování cizích kulturních stylů, schematismu a intolerance vůči nonkonformním stylům. Současně však tato generace do kultury socialistické společnosti pevně zakódovala pozitivní prvky, které se ve společnosti prosadily v době jejího mládí (široké zpřístupnění kultury, odstranění elitářských tendencí, životní optimismus, víra v síly člověka apod.). Na těchto pozitivních kulturních prvcích, které vyvrály s generací padesátých let, pak mohla vyrůst i významná generace let šedesátých. Nic na tom nemění fakt, že se velká část generace padesátých let novým kulturním fenoménům, s nimiž přichází generace šedesátých let (beatová hudba, divadla malých forem, džínové oblečení, dlouhé vlasy, majálesy atd.), usilovně bránila. Avšak i tato generačně –

Druhý důvod: v mládí jsou znaky generační kultury zjevné a manifestované. Je tomu tak především proto, že mládež není pevně zakotvena v systému společenských (zvláště výrobních) vztahů a v důsledku toho nemá ještě tak výrazně rozvinuté znaky třídní kultury ani znaky dalších dimenzí kultury společnosti (profese, teritorium ap.). V dospělé generaci se již na základě sociálně diferenciacních procesů plně prosazují především určující znaky třídní kultury, poznamenané znaky konkrétní generační kultury.

Mladou generaci utváří kulturní, historicky vzniklé a sociálně diferenciované prostředí, ale generace také utváří sebe sama a tím ovlivňuje změny v kultuře dané společnosti. Ve vztazích uvnitř skupin mládeže vznikají nezbytné předpoklady proměn kulturních hodnot získaných od minulých generací. Možnost, resp. potřeba mládeže přistupovat nově ke kultuře, kterou vytvořila dosavadní historie, je dána nejen objektivně, novou společenskou situací, v níž generace zraje, ale, i subjektivně: mladí lidé chtějí manifestovat svou relativní zralost a utvářením specifických kulturních prvků se generačně sebevyjadřují a sebestpotvrzují.

. Na základě toho, co bylo řečeno, zodpovíme závěrem tři klíčové otázky: co je generační kultura, v čem spočívají její zdroje a v čem je její význam pro vývoj mladé generace a celé společnosti. Kulturu společnosti chápeme jako souhrnné označení způsobu (jež v sobě zahrnuje dialektiku obsahu a formy), jímž společnost zachází s přírodním prostředím, materiálními a duchovními hodnotami vytvořenými předchozími generacemi, a jímž toto prostředí a hodnoty uchovává, mění a rozšiřuje. Kultura společnosti je abstraktním pojmem, reprezentantem kulturních projevů, které jsou v dané společnosti „všeobecně“ akceptovány, které jsou fenoménem vládnoucích společenských vztahů a dosaženého stupně rozvoje výrobních sil. Své konkrétní vyjádření (odraz i zdroj) nachází ve skupinových kulturách. V třídních společnostech je obsah pojmu kultura společnosti, tj. oblast „všeobecně akceptovaného“, vymezen především třídním zájmem, který je uplatňován v závislosti na ekonomickém postavení a politické moci jednotlivých sociálně třídních skupin ve společnosti (15).

Akcelerace společenského vývoje se nutně promítá do růstu významu generační kultury, neboť nové generace se stávají vhodným objektem, na nějž jsou (ať již intencionálně či funkcionálně) přenášeny nové a do budoucnosti zaměřené prvky společenské kultury, ale

samozejmě i sociálně třídě – vedená konfrontace se bez ohledu na původní intence stala cestou k prosazení generační kultury šedesátých let, z jejíhož pozitivního odkazu mimo jiné čerpají nové generace dodnes. Na druhé straně však mohou i pozitivní „nadčasové“ prvky generačních kultur působit na rozvoj společnosti nepříznivě, pokud jsou novým generacím vnucovány, pokud záměrně a necitlivě „přehlušují“ kulturní projevy nových generací.

(15) Uvedené vymezení pojmu kultura je utilitární ve vztahu k předmětu a cíli této práce. Pojem kultura patří mezi multidimenzionální a multidisciplinární pojmy. Jeho nejednoznačnost je dána jak specifickou aplikací v různých oborech (v biologii, agronomii, antropologii, filozofii, historii, sociologii, etnografii, psychologii atd.) a v rámci různých škol a směrů, tak i jeho složitou genezí, počínaje antikou přes novověkou filozofii až po koncepcce Diltheyovy, Sorokinovy, Homansovy a Parsonsovy [Kluckhohn-Kroeber 1952]. Marxistická sociologie zpravidla rozumí kulturou „souhrn materiálních a duchovních výsledků lidské činnosti, tj. hodnot a uznávaných způsobů a metod jednání a chování, jež jsou objektivovány a obecně v určitých společenských skupinách přijímány a předávány dalším generacím“ [Sedláček 1966 : 233; Szczepanski 1966 : 35]. V nemarxistické sociologii lze rozlišit dvě základní skupiny pojetí kultury: první, výrazně odlišné od marxistického pojetí, víceméně zužuje kulturu jen na sféru duchovní kultury, chápe ji jako souhrn idejí, znaků, norem apod., jejichž subjektem utváření jsou někdy dokonce jen úzké skupiny lidí (duchovní elity), které ztělesňují abstraktní principy dobra, spravedlnosti, krásna atd. Druhá skupina nemarxistických autorů chápe kulturu v mnoha ohledech podobně jako pojetí marxistické. Např. A. Bláha specifikuje kulturu jako výsledek sociálně a historicky podmíněné interakce člověka s přírodou, ať již s přírodou kolem nás nebo s přírodou, jež je v nás. „Kultura je vytvářením nástrojů, řízení a hodnot (kultura technická, sociální a duchovní . . .)“ [Bláha 1968 : 93].

neméně významné jsou nové generace jako potenciační subjekt rozvoje a inovace těchto prvků. V dobách, kdy relevantní kulturní změny probíhaly v dlouhých časových odstupech, ve společnosti vládli především zvyk, obyčej a rituál, kultura byla ostře sociálně diferenciována a rozvoj výrobních sil neumožňoval vznik sociální skupiny mládeže v celém profilu sociálně třídní struktury, neexistovaly ani podmínky pro vyhraněné generační kultury (16). Existovaly pouze relativně neměnné zvyky a obyčeje příslušející k společenským třídám a vrstvám, k různým věkovým obdobím života, etnickým skupinám apod. V situaci, kdy se kultura dynamizuje, některé její stránky mají konjunkturální či módní povahu, kdy dochází k intenzivní výměně kulturních informací mezi národy, státy a kontinenty, kdy se i informačně (podstatně méně ekonomicky a mocensky) otevírají kultury různých sociálních tříd a vrstev a kdy celkově jsou pro kultury různých skupin příznačné časté změny, roste význam generační kultury. Anž bychom snižovali určující vliv třídní dimenze kultury a odhlíželi od souvztažnosti třídní a generační kultury, můžeme říci, že generační kultura se stává fenoménem velké části změn (pozitivních i negativních) v kultuře celé společnosti.

V návaznosti na uvedené vymezení kultury společnosti lze říci, že generační kultura postihuje historicky specifické kulturní rysy, které v mládí vystupují na povrch a proto jsou i v širším kulturním kontextu kontrastní a v jevové rovině snadno identifikovatelné. Tyto rysy se vtiskují – i když v méně zjevné podobě a diferencovaně z hlediska jednotlivých sociálně třídních skupin – do kulturního profilu generace jako celku. Kulturní profil utvořený v mládí zůstává v mnoha ohledech dominantní i v dalších obdobích vývoje konkrétní generace. Generační kulturu proto chápeme především jako způsob a výsledky společenského zrání ve změněných historických podmínkách. Prostřednictvím těchto způsobů společenského zrání se mladá generace sociálně učí, ale i sebedefinuje a sebedotvrzuje, vyrovnává s tradičními kulturními hodnotami společnosti (resp. dané sociálně třídní, etnické aj. skupiny), ale i utváří nové hodnoty.

Kde hledat zdroje kulturního odlišení nových generací? Imanentní součástí kontinuity generačních kultur je diskontinuita. Komplementárním prvkem převzetí kulturního dědictví minulých generací je také odmítnutí překonaného, přeměna starých a vytvoření nových prvků kultury nastupující generací. O tom, v jaké míře a v rámci jakých subjektů historického pohybu mohou jednotlivé mladé generace prokázat svou inovační potencialitu, nerozhodují ony sami, ale konkrétní historické podmínky.

Zdravý, dynamický vývoj společnosti předpokládá určitou míru generační diskontinuity. Tato míra závisí na typu, vývojovém stupni a konkrétní situaci společnosti. Její exaktnější určení si vyžádá longitudinální výzkum, který by mimo jiné umožnil vyjádřit poměr mezi kontinuitními a diskontinuitními prvky v kultuře generace na základě indexu kulturní diskontinuity generací (17).

Tento index by bylo nezbytné prozkoumat z hlediska historických období, v nichž se generace utvářely a z hlediska sociálně třídních subjektů společenského pohybu. Patrně by byla potvrzena hypotéza, že mezi mírou generační diskontinuity a dynamikou společenského vývoje existuje korelace: s vyšší dynamikou vývoje roste index diskontinuity v generační kultuře. Nejvyšších hodnot dosahuje korelace mezi vývojovou dynamikou a diskontinuitními prvky v generační kultuře pochopitelně v obdobích sociálních a kulturních revolucí.

(16) Máme na mysli generační kulturu v širokém sociálním pojetí. V rámci některých sociálně třídních a profesních skupin (např. v rámci vládnoucích tříd, v oblasti umění apod.) lze o generacích i v tomto období uvažovat.

(17) Úkol operacionalizovat zmíněný index je součástí čs. části projektových příprav mezinárodního longitudinálního výzkumu životních drah. Longitudinální šetření zachycující vývojovou trajektorii sledované generace bude doplněno o opakovaný výzkum mládeže.

Vztah mezi diskontinuitními prvky v generační kultuře a vývojovou dynamikou se uskutečňuje v kontextu kulturní kontinuity společnosti. Zmíněná korelace má však i své limity. Lze si představit situaci, kdy index diskontinuity je ještě vyšší než v revolučních obdobích, tzn. překračuje svou „kritickou mez“, ale přesto se korelace s vývojovou dynamikou nezvyšuje, spíše naopak. Příčinou je popření kulturní kontinuity, negace kultury, odklon od nadčasových hodnot a norem vytvořených lidskou civilizací. V nedávné historii k takovým situacím došlo například v období německého fašismu nebo čínské tzv. kulturní revoluce a do jisté míry i u nás v období stalinismu.

Kulturní diskontinuita se projevuje u všech sociálně třídních skupin generace, ale je zřejmé, že použijeme-li uvažovaný index, bude ve vztahu k různým skupinám i při shodné velikosti vyjadřovat různou, a to i diametrálně odlišnou a protichůdnou kvalitu mezigeneračních proměn. Stejně tak je zřejmé, že ve vztahu diskontinuity generační kultury a dynamiky vývoje je rozhodujícím faktorem dynamika vývoje společnosti. V obdobích celospolečenských kulturních změn a zvýšené vývojové dynamiky se otevírá prostor i pro vznik specifických prvků v generačních kulturách (zvláště v kulturách mladých generací) a pro jejich pronikání do kultury celé společnosti. To může vést ke zvýšení generační diskontinuity, ale zároveň ke sblížení generačních kultur v důsledku snížení relevance generačních specifíků. Oba tyto dialekticky rozporné procesy umocňují nastoupené kulturní proměny společnosti.

Ti, kteří diskontinuitní prvky v generační kultuře, zvláště v kultuře mladých generací, podceňují nebo se domnívají, že jsou jen přechodné, „odbývají“ se v mládí a nepromítají se do „kulturního kódu“ generace, tak činí nejen z neznalosti, ale někdy i záměrně. Podceňování diskontinuity a nedialektické zdůrazňování kontinuity se stává výrazem stagnace a regrese a to i tehdy, když je popření pozitivního významu diskontinuity zdůvodňováno obavami z možných důsledků negativních stránek nových prvků v kultuře mládeže. V teoretickém i praktickém přístupu ke kultuře mladé generace se jedná o konzervatismus, který je většinou zahalen do abstraktního moralizování a varování před možným narušením principů a norem společnosti (18).

Vytváření šancí pro specifické kulturní projevy mládeže má význam nejen pro sebezpoznání a seberealizaci mladých lidí, ale i pro společnost a její vývoj. Diferencované kulturní vyjádření mladé generace je mimo jiné cestou k její společenské identitě. Možnost určité kulturní diskontinuity je jedním z předpokladů, aby se nová generace stala aktivním a tvůrčím článkem řetězu historické kulturní kontinuity.

Domněle či fakticky nové krůčky, které dělají mladí lidé na cestě kulturního vývoje společnosti, sice sami často přeceňují, a naopak mnozí starší lidé mají tendenci je podceňovat, avšak podstatné je, že jsou nezbytné pro konfrontaci nového se starým a dobrého se špatným (přičemž vůbec neplatí, že nové je vždy dobré a staré špatné). Tato konfrontace vede nejen ke tříbení kulturního „vkusu“ a rozvoji tvůrčích schopností nové generace, ale především přispívá k vývoji v kultuře společnosti a je jeho nezbytným zdrojem.

Společně s obecnými rozpory, které vyjadřují základní dialektiku vývoje (kontinuita versus diskontinuita) a které mladá generace bezprostředně nevnímá, určují kulturní specifika generací i konkrétní společenské rozpory, jež mladí lidé reflektují velmi citlivě. Tím, že mládež utváří „svou“ generační kulturu, se mimo jiné pokouší prosadit jednotu rolí alespoň v prostředí generačních skupin a vztahů. Často se přitom mladí lidé naivně domnívají, že do těchto skupin a vztahů se nepromítají existující společenské rozpory. Větší či menší neúspěch při prosazování „jednotných“ rolí v generačních skupinách a v rámci generační kultury

(18) Příkladem je nedávno publikovaný článek v sovětském tisku, který se nepřímou postavil proti změnám v sovětské společnosti, proti široké informovanosti, demokratizaci a svobodnému kulturnímu rozvoji mimo jiné i mládeže v neformálních skupinách [Andrejeva 1988].

umožňuje získat zkušenost, že společenská realita není metafyzická, ale dialektická. Vnitřně rozporné lidské role jsou odrazem vnitřních rozporů dané společnosti. Nicméně odhodlání mladé generace v rámci „svých“ skupin a „své“ kultury formovat lepší společenské vztahy zbavené rozporů, s nimiž se každodenně setkává v kontaktu se „světem dospělých“, je jádrem optimismu, který s sebou nese každá nová generace, každá nově utvářená generační kultura.

Důsledkem omezování podmínek pro vytvoření generační kultury nebo potlačování jejich projevů je neschopnost mládeže vyrovnat se s rozpory, ztráta odhodlání je postupně (ve věku dospělosti, kdy se člověk setkává s novými, často ještě složitějšími rozpory a problémy) překonávat. Naopak vytvoření podmínek pro rozvoj generační kultury umožňuje urychlit překonání nežádoucích kulturních rozporů společnosti a celkovou dynamiku kulturního rozvoje.

Kultura společnosti je „nejvyšší formou celkovosti a současně i strukturovanosti, je rozporná; tam, kde by přestaly protiklady, se celek začne rozkládat“ [Mukařovský 1936]. Pro generační kulturu platí uvedená myšlenka dvojnásob. Je rozporná ve vztahu ke kultuře společnosti, ke kultuře starších generací a právě v tom ohledu se zdá být celistvá a jednotná. Nahlédneme-li však do generační kultury hlouběji, poznáme, že je strukturovaná obdobně jako kultura společnosti, dokonce je ještě mnohem bohatěji členěna. Rozporná je proto i vnitřně. Rozpor zde tedy neexistuje jen jako obsah konfrontace mladé generace s existujícími kulturními hodnotami, které jsou ve společnosti, v sociálně třídni, etnické či jiné skupině „všeobecně“ akceptovány, ale také jako rozpor odlišných kulturních hodnot skupin mládeže s různým sociálně ekonomickým postavením a s různými kulturními styly.

Mladý člověk proto může své kulturní vzory vybírat z širší škály: nabízejí se mu nejen ty, které již jsou ve společnosti tradičně přijímány a výchovou a vzděláním šířeny, ale i takové, které si mladá generace utváří více či méně sama. Čím širší a svobodnější je tato volba, tím bohatší a tvořivější bude nová generace a tím spíše bude moci sehrávat roli subjektu sociální změny.

Literatura

- Abrams, M.: *The Teenage Consumer*. London, Routledge-Kagan 1959.
- Becker, H.: *Outsiders-Studie in the Sociology of Deviance*. New York, Free Press 1963.
- Bell, R. R.: *The Adolescent Subculture*. In: *The Sociology of Education*. Homewood 1962.
- Benedict, R.: *Patterns of Culture*. New York, McGraw-Hill 1946.
- Bestužev-Lada, I. V.: *Sovremennye socialnye problemy molodoži; k istoriko-sociologičeskoj postanovke voprosa*. Istorija SSSR 1988, č. 2.
- Bláha, A. I.: *Sociologie*. Praha, Academia 1968.
- Cohen, A. K.: *Delinquent Boys – The Subculture of Gang*. London, Collier-Macmillan 1955.
- Čuprov, V. I.: *Otázky sociálního rozvoje mládeže v podmínkách urychlení sociálně ekonomického rozvoje*. Impuls 1987, č. 1.
- Eisenstadt, S. N.: *From Generation to Generation: Age Groups and Social Structure*. Glencoe, The Free Press 1956.
- Elklin, F. – Westley, W. A.: *The Myth of Adolescent Culture*. American Sociological Review 1955, č. 20.
- European Contributions to Youth Research*. (Ed. by Hazekamp, J. L. – Meeus, W. – Poel, Y.). Amsterdam, Free Press 1988.
- Friedeburg, L.: *Zum Verhältnis von Jugend und Gesellschaft*. In: *Jugend in der modernen Gesellschaften*. Köln, Kliepenheuer-Witch 1965.
- Frith, S.: *The Sociology of Youth*. Ormskirk, Causeway Press 1984.
- Hebdige, D.: *Subculture: The Meaning of Style*. London, Methuen 1979.

- Holeček, J.: *Selství*. Praha, Česká akademie zemědělská 1928.
- Ilijinskij, I. M.: *Razvítije socializma i molodož*. Kommunist 1987, č. 6.
- Jurovský, A.: *Mládež a společnost*. Bratislava, Veda 1974.
- Kabátek, A. – Sak, P.: *Teoreticko-metodologické poznámky k výzkumu mládeže a generací*. Sociologický časopis 1989, č. 1.
- Kluckhohn, C. – Kroeber, A. L.: *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethnology 1952, č. 1.
- Kon, I. S.: *Komentář k článku J. Ščekočichina „Koho přivolává hlas zvonečku?“* Impuls 1987, č. 2.
- Kon, I. S.: *Kapitoly z psychologie dospívání*. Praha, SPN 1986.
- Kon, I. S.: *Sociologie osobnosti*. Praha, Orbis 1971.
- Krech, D. – Črutchfield, R. S. – Ballachey, E. L.: *Člověk v společnosti*. Bratislava, VSAV 1968.
- Marsland, D.: *Sociological Explorations in the Service of Youth*. Leicester, NYB 1978.
- Mead, M.: *Coming of Age in Samoa*. New York, Harper 1928.
- Miller, D. R. – Swanson, G. E.: *The Changing American Parent: a Study in the Detroit Area*. New York, Wiley 1958.
- Miller, D. R. – Swanson, G. E.: *Inner Conflict and Defense Hold*. New York, Rinehart-Winston 1960.
- Parsons, T.: *Age and Sex in the Social Structure of the United States*. In: *Essays in Sociological Theory*. New York, Free Press 1972.
- Parsons, T.: *Psychoanalysis in the Social Structure*. Psychoanalytic Quarterly 1950, č. 19.
- Parsons, T.: *Youth in the Context of American Society*. New York, Deakalus 1962.
- Resistance Through Rituals. Youth Subculture in Post-War Britains*. Ed.: Hall, S. – Jeffersons, T. – Hutchinson. London 1976.
- Sak, P. – Kabátek, A.: *Místo a úloha mládeže ve společenské reprodukci*. Sociologický časopis 1985, č. 5.
- Sedláček, J.: *Heslo „kultura“*. In: *Filozofický slovník*. Praha, Svoboda 1966.
- Suchý, J. a kol.: *Mládež a socialistický způsob života. K problematice socializace československé mládeže*. Bratislava, VÚŽU 1977.
- Szczepanski, J.: *Základní sociologické pojmy*. Praha, Svoboda 1966.
- Tenbruck, F. H.: *Jugend und Gesellschaft*. Freiburg, Rombach 1962.
- Vybrané malé sociální skupiny v procesu generační kontinuity* (A. Kabátek – Z. Mansfeldová – H. Navarová – J. Svítek). Praha, ÚFS ČSAV 1988.
- Wiatr, J. J.: *Společnost, úvod do systematické sociologie*. Praha, SPN 1968.
- Wolf, J.: *Kulturní a sociální antropologie*. Praha, Svoboda 1971.
- Yinger, M. J.: *Contraculture and Subculture*. American Sociological Review 1960, č. 25.
- Youniss, J. – Smollar, J.: *Adolescent Relation with Mothers, Fathers and Friends*. Chicago, University of Chicago Press 1985.

Резюме

A. Кабате́к: Молодежь – поколения – культура

Статья содержит три главы, из которых первая рассматривает динамику понимания субкультуры (культуры) молодежи в американской и западноевропейской социологии, вторая выражает точку зрения относительно развития этой проблематики в социологии европейских социалистических стран и третья пытается представить понимание специфических культурных признаков молодежи, которые автор совокупно называет «культурой поколения».

Первая глава критически возвращается к прежним, преимущественно функционалистски ориентированным пониманиям субкультуры (культуры) молодежи, показывает на их возможности и пределы познания молодого поколения. Она полемизирует и с выбранными новыми западными концепциями культуры молодежи, из которых некоторые близки к марксизму.

Вторая глава рассматривает сложное и не раз противоречивое развитие понимания субкультуры (культуры) молодежи в социологии социалистических стран и современное положение, когда уже понимание и само понятие субкультуры молодежи не отрицаются и, наоборот, существует явное стремление осуществить углубленный анализ и познать смысл культурного отличия молодежи и не рассматривать его лишь как правонарушение или как перенимание западных культурных образцов.

Третья глава начинается терминологическим экскурсом: автор выражает свою точку зрения относительно вопроса применения понятия субкультура и культура молодежи. Он объясняет, почему он выбрал понятие культура поколения, и что это понятие содержит, причем он исходит из того, что в молодости культура поколения формируется и молодое поколение несет ее в зрелость. Функционалистское представление о том, что культура (субкультура) молодежи решит специфические социальные проблемы молодости и отомрет вместе с тем, как ее место займут ценности, нормы и роль культуры взрослых, неточно. Разные являющиеся формы культуры, которую поколение создает во время молодости, в зрелом возрасте действительно исчезают, однако существенные культурные признаки юности остаются «закодированными» в поколении все время его существования, хотя они, по обыкновению, в зрелом возрасте модифицируются. Многие культурные признаки поколения внешне проявляются только после некоторого времени, когда данное поколение становится доминирующим в важных общественных структурах и процессах. Следовательно, только время покажет, что из специфических элементов культур поколения способно утвердиться как фактор инновации исторической культурной преемственности общества.

Культура поколения в статье рассматривается, в первую очередь, как специфические образы и результаты мышления и поведения молодежи в исторически новых условиях, в которых молодые люди формируются в новое поколение. При посредстве формирования этой культуры молодежь выражает свою точку зрения относительно традиционных культурных ценностей общества, однако, при ее посредстве, т. е. при посредстве новых и в определенной мере прерывистых культурных элементов, также исторически и социально самоопределяется и самоутверждается. Развитие общества предполагает определенную меру прерывистости поколений. Между этой мерой и динамикой общественного развития существует корреляция: по мере повышения динамики развития возрастает прерывистость в культуре поколений и более высокая мера прерывистости культуры поколений становится фактором общественной динамизации. Существует, однако, опасность обратимости при преодолении критического предела прерывистости.

Создание шансов для специфических культурных проявлений молодежи имеет значение не только для самопознания и самореализации молодежи, но и для общества и его развития. Дифференцированное культурное выражение молодого поколения является, помимо прочего, путем к ее общественной идентичности. Возможность определенной культурной прерывистости является одной из предпосылок того, чтобы новое поколение стало активным и творческим звеном процесса культурной преемственности. Непонимание этого факта – говорится в заключении статьи – становится источником отчуждения молодежи, закономерно негативно отражающееся в общественной динамике.

Summary

A. Kabátek: Youth – Generation – Culture

The paper contains three chapters the first of which discusses the development of the conception of the subculture (culture) of youth in American and West-European sociology, the second enlarges upon the development of these problems in the sociology of European socialist countries, and lastly the third is aimed at presenting the conception of specific cultural characteristics of youth which are labelled here generally as "generation culture".

The first chapter critically recurs to older, predominantly functionalistically oriented conceptions of the subculture (culture) of youth and points to their possibilities and limits in gaining knowledge about the young generation. It also polemizes with selected recent Western conceptions of the culture of youth, some of which are close to Marxism.

The second chapter outlines the complex and sometimes contradictory development of the conception of the subculture (culture) of youth in the sociology of socialist countries and refers to the present state of affairs: the conception and the concept itself of the subculture of youth are no longer discounted and, on the contrary, every effort is made more deeply to analyze and comprehend the sense of the cultural differentiation of youth, without conceiving it as nothing but delinquency or as taking over Western cultural patterns.

The third chapter begins with a terminological excursus: the question of applying the concepts "subculture" and "culture" of youth is discussed. The reason for choosing the concept "generation culture" is given and its content is explained. These considerations are based on the assumption that the generation culture is formed in youth and the young generation takes it along into adulthood. The functionalist notion that the culture (subculture) of youth is going to solve the specific social problems of youth and will wither away after having been replaced by the values, norms and roles of the culture of adults is inexact. Various phenomenal forms of the culture brought forth by the generation in the period of its youth actually disappear in adulthood, yet the substantial cultural features arisen in youth remain "encoded" in the generation throughout its lifetime – even though, as a rule, they are modified at the adult age. A great many cultural features of the generation manifest themselves outwardly only after a lapse of time, after the given generation has become dominant in the important social structures and processes. Thus only time can show which of the specific elements of generation cultures is capable of asserting itself as an innovation factor of the society's historical cultural continuity.

In the present paper, generation culture is conceived primarily as specific ways and results of the young people's thinking and action in historically new conditions wherein these young people are moulded into a new generation. In forming this culture, young people come to terms with the society's traditional cultural values, but simultaneously through their mediation – i. e. through the mediation of new and somewhat discontinuous cultural elements – reach their historical and social self-definition and self-acknowledgement. The development of society necessitates a certain measure of generation discontinuity. There exists a correlation between this measure and the dynamics of social development: a higher developmental dynamics gives rise to growing discontinuity in the generation culture, and a higher measure of generation-cultural discontinuity becomes a factor of social dynamization. However, the overstepping of critical limits of discontinuity entails the risk of reversibility.

The creation of chances for the young people's specific cultural expressions is of consequence not only for the young people's self-knowledge and self-realization but also for society and its development. The differentiated cultural expression of the young generation is – among other things – a way to its social identity. The possibility of a certain cultural discontinuity is one of the preconditions of making the new generation into an active and creative link of the process of cultural continuity. A misunderstanding of this fact – so the paper closes – becomes a source of the alienation of youth which is of course later on negatively reflected in social dynamics.